

DUBRAVKA BALEN-LETUNIĆ

Kušlanova 50

HR – 10000 Zagreb

dbalen2@net.amis.hr

BILJEŠKA O JAPODSKOM PEKTORALU IZ BURZINE GLAVE¹

UDK: 903:739.5(497.5-3 Lika) »637/639«

Izvorni znanstveni rad

U radu je obrađen pektoral, tj. njegova sačuvana polovica pronađena u Burzinoj glavi (Lika). Uz kronološku i likovnu analizu pokušalo se, koliko je to bilo moguće, proniknuti u simboliku prikaza na pektoralu neosporno važnu elementu duhovne kulture Japoda. Iako mu nedostaje arheološki kontekst, prema stilskim odlikama i likovnom sadržaju, pektoral se uklapa u vremenske okvire 5. - 4. st. pr. Kr.

Ključne riječi: Japodi, Lika, Burzina glava, pektoral, ratnik-konjanik

Key words: Japodes, Lika, Burzina glava, pectoral, warrior-horseman

Pretpovijesni odjel Arheološkoga muzeja u Zagrebu u svojoj zbirci čuva još jedan predmet pronađen na lokalitetu Burzina glava nedaleko Gračaca (Lika). Premda je pronađen znatno ranije od fibule s privjeskom u obliku ratnika (BALEN-LETUNIĆ 2006: 68, sl. 68; 2007: 381-390, sl. 1a-b, 2a-b; 2008: 146-148. sl. 5) naknadno je pridodan doniranoj zbirci.¹ Riječ je o pektoralu (T. 1:1-2) od kojega je ostala sačuvana samo polovica, tj. jedan od izvorno dvaju sučelice postavljenih konjanika. Konj je prikazan s dugačkim lučno povijenim vratom i malelom glavom, kratko podrezanom grivom i vitkim izduženim tijelom osovljenim na duge noge, prikazane u pokretu (hodu). Na nogama iznad kopita naznačene su kičice, odnosno čuperci dlaka (IVANKOVIĆ 2004: 69). Noge konja, izrazito dug rep i potporanj na kojemu je vidljiva noga jahača smješteni su na usku dugu pločicu, a na njoj je probijeno jedanaest rupica, kroz

¹ Rad je posvećen kolegi Ivanu Mirniku, s kojim sam provela čitav studentski i radni vijek, vrlo često na zajedničkim muzejskim projektima. Čega god se prihvatio bilo mu beričetno.

Pektoral je dio nevelike, ali zanimljive kolekcije predmeta koju je Muzeju darovao gospodin M. Rebić. Jedini uvjet te donacije bila je objava predmeta, a tu obvezu, uz zahvalu, ispunjavamo.

koje su provučene alkice. Na njih su ovješeni privjesci (sačuvana su tri privjeska i četiri alkice) u obliku nogâ obuvenih u kratke čizme ili možda opanke (?) s unatrag savijenim vrhovima. U posljednju, jedanaestu rupicu umetnuta je veća zakovica. Na leđima konja sjedi nag jahač, čiji je prikaz u odnosu na konjsko tijelo umanjen, pa tako čitavom kompozicijom dominira lik konja. Jahač jednom rukom drži grivu, a druga, koja je u visini ramena te glava jahača, slomljene su. Na sapima konja zamjetljivi su tragovi nekoga predmeta, zbog oštećenosti gotovo neprepoznatljiva. Od drugoga dijela privjeska nazire se tek malen dio uske pločice s polovicom rupice, a iznad nogâ konja pruža se veća horizontalna prečka, dok su na gubici vidljiva oštećenja, odnosno ožiljci na mjestima spajanja sa drugom polovicom pektoralâ.²

O pektoralima s prikazom konja, omiljenim detaljima japodske nošnje, pisano je više puta. Najčešće su spominjani u radovima koji se bave podrijetlom, datacijom, a u posljednje vrijeme i češće nego ranije likovnim i duhovnim aspektom nakita te vrste.³ No, svi dosada poznati pektoralni s japodskoga prostora, bez obzira na kvalitetu izradbe i bogatstvo pridodanih ukrasa, u osnovi su istih stilskih odlika. Rađeni su, naime, po shemi antitetičnosti i gotovo su redovito na njima prikazane glave konja ili, što je rjeđe, cjelovite figure, smještene na krajeve četvrtastih, trapezoidnih ili trokutasto oblikovanih pločica (RAUNIG 2004: T. 19:1-2, 4; 20: 6-8). Ni jedan od dosada poznatih pektoralâ ne izlazi iz okvira spomenute sheme, osim ovoga iz Burzine glave. Izravnu analogiju u krugu japodske kulture i kultura susjednih područja nismo našli, ali postoje neke sličnosti, poglavito u detaljima, s pektoralom iz groba 212 nekropole u Vinici (VOGT 1934: 99, T. 16:91; RAUNIG 2004: T. 24:13). Za razliku od naših heraldički impostiranih konjanika, na viničkom su nagi jahači s kacigom na glavi prikazani antitetično, jašući u galopu. I taj pektoral pri dnu pločice ima ovještene privjeske u obliku nogâ, s obucom unatrag savijenih vrhova, ukrašenih kuglicom (pompon). Takvu vrstu obuće, s više ili manje unatrag savijenim vrhovima, s pomponom ili bez njega imaju i ljudi prikazani na različitim brončaninim predmetima situlske umjetnosti (KRIŽ 2006: 16; KNEZ 1975: 324-325, sl. 2a, 2b; 1986: 88, T. 32: 2; 67, prilog 3). U oba slučaja privjesci su u gustom nizu ovješeni na alkice, koje im omogućuju pomičnost, pa stoga pri gibanju stvaraju iluziju brzoga hoda, odnosno jahanja. Privjesci u obliku noge nosili su se uglavnom kao amuleti koji štite od bolesti, uroka i različitih nedaća, a simboliziraju i putovanje, koje nije nužno povezano s odlaskom na drugi svijet (STIPČEVIĆ 1981: 85, 135). No, isto tako noga ima i faličko značenje, pa je stoga i simbolom moći, muškosti i života (CHEVALIER-GHEERBRANT 1987, 433). Kod Japoda su takvi privjesci iznimno rijetki (RADIMSKÝ 1895: 157, sl. 476; RAUNIG 2004: 141-142, T. 28:14) pa im je teško pouzdano odrediti simboličko značenje, to više što su spoznaje o njihovom simbolizmu i duhovnoj kulturi podjednako skromne. Jahaču s našega pektoralâ nedostaje glava, a i ruke su mu poprilično oštećene, ipak se prema položaju torza i rukâ može vidjeti sličnost s votivnom polureljefnom figuricom ratnika-konjanika s retskoga prostora iz Sanzena, prov. Trento (CIURLETTI 1992: 28, sl. 1; GLEIRSCHER 1991: 11-21). On je prikazan nag, s kacigom na glavi, kako s jednom rukom drži grivu, a drugom pridržava palicu prislonjenu na sapi konja. Vrlo slične likovne koncepcije je i polureljefna votivna figurina iz Umjetničke galerije (Kunsthaus) u Zürichu (CIURLETTI 1992: 29, sl. 2), s tom razlikom što ratnik-konjanik u ruci drži neku vrstu izrazito masivne palice. Tragovi vidljivi na sapima konja na našem pektoralu po masivnosti su neobično slični donjemu dijelu palice koju drži konjanik iz Kunsthausâ. Iako su minimalno sačuvani, ipak pružaju mogućnost da se prepozna palica, nezaobilazan rekvizit konjanika. Sličan položaj tijela ima nagi i gologlavi jahač s pojasne kopče iz Magdalenske gore, koji također jednom rukom drži uzde, a drugom dvokraki bič, koji je uz palicu također jedan od čestih konjaničkih

² Dimenzije pektoralâ: vis. 5,4 cm, šir. 7,2 cm; duž. privjesaka (nogâ) 3,1 cm.

³ STIPČEVIĆ 1981: 59-65; GLOGOVIĆ 1989: 35; 2009: 261-266; EGG 1986: 73, sl. 6: 2; BLEČIĆ 2002: 112-113; RAUNIG 2004: 103-105; KUKOČ 2003: 57-62; 2003a: 243-244, 247-249; 2009: 155-197.

rekvizita za tjeranje konja u trk (TECCO HVALA – DULAR – KOCUVAN 2004: 41, T. 41: 1; TURK 2005: 39, 62-63, sl. 57). Otvoreno ostaje i pitanje jesu li jahač/jahači na pektoralu bili prikazani gologlavi ili s kacigom na glavi. Analiza raznorodne japodske građe s likovima ratnika na oštricama bojnih noževa (DRECHSLER-BIŽIĆ 1988: T. 1: 1; GLOGOVIĆ 1992: 30, T. 2: 4; ČOVIĆ 1976: 147, sl. 67), pojasnim kopčama (DRECHSLER-BIŽIĆ 1988: T. 1:2-3; ČOVIĆ 1976: 148, sl. 68, 150, sl.71), zrnima jantara (DRECHSLER-BIŽIĆ 1988: T. 2:1-2a; 3: 1-2a; RAUNIG 2004: 180, T.33: 1-2, 4) ili privjescima,⁴ koji su ujedno i najbrojniji, te naposljetku na plohama kamenih urni⁵ i trapezoidnih pojasnih kopča (tip Prozor)⁶ pokazuju da su svi, bez izuzetka, prikazani s kacigama. Logično bi stoga bilo zaključiti da su i konjanik/konjanici na ovom pektoralu bili prikazani s kacigom. No i bez toga ključnog atributa japodskih ratnika, očita je želja majstora da prikaže jahače iz istaknutoga kruga uglednika, zemaljskoga ili možda mitološkoga. Na to upućuju i morfološke odlike konjskog tijela; naime, konjanici jašu rasne konje što je jedan od zaštitnih simbola uglednika, a među njima su bili i istaknuti ratnici. Nadmetanja u borbenim vještinama ili trkama zahtijevala su snažne i brze konje, pa se možda pomičnim privjescima u obliku nogu željelo dodatno naglasiti i tu kvalitetu konja. Kod Japoda ratnici-konjanici nisu prečest, ali ni posve rijedak motiv, poglavito kad je riječ o prikazima na kamenim urnama i pojasnim kopčama. Za razliku od japodskoga kulturnoga kruga prikazi konja i konjanika uvriježen su motiv u umjetnosti različitih kulturnih sredina od Apenina do istočnih obronaka Alpa. Prikazi konja u povorkama s jahačima, upregnutih u bojna ili dvoprežna kola za trke te s jahačima u borilačkim nadmetanjima sastavni su dio prizora likovne naracije na predmetima situlske umjetnosti.⁷

Kako je pektoral iz Burzine glave veoma oštećen, a s japodskoga prostora dosada nije poznat ni jedan analogan ili barem slično oblikovan nakit te vrste, mogućnost cjelovitijega sagledavanja njegove ukrasno-simboličke zamisli uvelike je ograničena i nužno svedena na razinu pretpostavki. Konjaničke figure prikazane u paru dio su simbolikom zgusnute mitološke scene prikazane i na dvije od pet, brončanih oplata, trapezoidnih pojasnih kopča (tip Prozor), koje sve potječu iz prozorske nekropole.⁸ Naznake kako bi u jahačima prikazanim u paru na gornjoj, široj površini kopče, trebalo prepoznati Kastora i Poluksa (grč. Κάστωρ (*Kástôr*) –

⁴ BALEN-LETUNIĆ 2007: 382, sl. 1a–b ; 383, sl. 2a–b; Među privjescima u obliku ratnika najbrojnije su plosnate nage stilizirane muške figure, glava naznačenih stožasto oblikovanom kacigom; cf., BAKARIĆ 2004: 105, sl. 135; BAKARIĆ – KRIŽ – ŠOUFEK 2006: 161 (kat. 121); KUKOČ 1994–1995: 55, sl. 2: 11, 58; 2009: 161–166, sl. 210: 11.

⁵ ČOVIĆ 1976: 158, sl. 81; 159–160, sl. 82a,c; RAUNIG 1972: T. 1: 3, 5; T. 2: 8–10a; T. 3: 11a, e; 1975: 49, sl. 3: 2, 5; 50, sl. 4: 7–8, 10a; 50, sl. 5: 11a, e; DRECHSLER-BIŽIĆ 1987: 435–436, T. 47: 14; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989: T. 57, T. 58: 1, T. 59; KUKOČ 1990: 144, sl.1; STIPČEVIĆ 1991: 165, 167–169; RAUNIG 2004: T. 35:1; T. 36: 1; T. 39: 1; T. 40: 1; T. 41: 1; T. 42: 1; T. 43: 2; T. 45: 1; KUKOČ 2009: 99–101, sl. 138–140.

⁶ LJUBIĆ 1889: 136–137, T. 25: 1–3; DRECHSLER-BIŽIĆ 1984: 59, sl. 15: 1–3; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989: 556, T. 54: 1–2; T. 55: 1–2; JOVANOVIĆ 1989: 115–116; KOSSACK 1991: 156–157, sl. 2: 1–4; BALEN-LETUNIĆ 1995–1996: 24–25; KUKOČ 1997: 4–6, sl. 1–3; 1998: 8–10, sl. 1–3; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1998: 344–346, sl. 167: 1–4; RAUNIG 2000–2001: 33, T. 4: 1–4; 2004: 142–146, 168, T. 29: 1, 4; BAKARIĆ 2004: 112, sl. 154: 2–5; PROEVA 2008–2009: 33–36, sl. 1: 1–4; KUKOČ 2008: 85–93, 106 sl. 17–18b; 2009: 215, sl. 339; 218 sl. 341.

⁷ Literatura o situlskoj umjetnosti vrlo je opsežna, pa navodimo samo neke od istaknutijih radova, cf., KASTELIĆ 1956: 3–6; GABROVEC 1962: 6–7; KASTELIĆ 1962: 79 (kat.11), T. 4, 5, prilog A; 83 (kat.17), T. 13, prilog B; 86–87 (kat.21), T. 16; 97–99 (kat. 41), T. 30, 31, prilog E; 102 (kat. 48), T. 36; 104–105 (kat. 52), T. 38, prilog G; 105–106 (kat. 54), T. 40, 41, prilog H; LUCKE – FREY 1962: T. 63, 65, 66, 72,73, 75; GABROVEC 1984: 43–50; KNEZ 1984: 89–96; MIHOVIĆ 1992: 77, prilog 2; KRIŽ 2006: 4, 6–13; TERŽAN 1997: 663–664, sl. 7; 9:2; 2007: 83–90; 2011: 303–320;

⁸ DRECHSLER-BIŽIĆ 1984: 59, sl. 15: 1, 3; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989: T. 54:2; 55:2; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1998: 344–346, sl. 167:1, 4; PROEVA 2008–2009: 34, sl. 1–2; podatke dopuniti s bilješkom 6.

Πολυδεύκης (*Polydeúkês*); lat. *Castore – Pollux*), sinove Zeusa i Lede, nalazimo već u starijoj literaturi (RENDIĆ- MIOČEVIĆ 1989: 556). No i u novijoj se literaturi pojedini autori priklanjaju toj tezi, potvrđujući je pomnom analizom simboličkih detalja prozorskih kopča, koji upućuju na to da su na njima prikazani, ako ne sami Dioskuri, a ono svakako božanstva ili likovi koji su im po mnogo čemu slični.⁹ Iako su prozorske kopče znatno mlađe od našega pektoral, likovni nam prikazi kao i bogato opremljeni grobovi iz prostorno blize dolenjske kulture pružaju puno cjelovitiju sliku o pripadnicima uskoga elitnog sloja ratnika, ali i o simboličkom ustrojstvu i duhovnoj kulturi tih zajednica. Primjeri su mnogobrojni, ali za nas je najzanimljiviji grob 19 tumula VII iz Novoga Mesta, datiran u 5. st. pr. Kr. U njemu su pokopana dva ratnika–konjanika, nesumnjivo pripadnika elitnoga vladajućeg staleža (KRIŽ 1997: 26, 45, 50, 56-57, 68-73; EGG 2003: 317-355). Taj bogato opremljen grob omogućuje pretpostavku da su zajedno pokopani ratnici za života bili povezani, ako i ne krvnim srodstvom, vjerojatno uglednošću položaja i hrabrošću (braća po oružju), koje se ni smrću ne prekida već se nastavlja i u zagrobnom životu. To bi na neki način bio svojevrsan zemaljski pandan mitološkim Dioskurima, koji su u antičkom svijetu bili simbolom hrabrosti i nerazdvojive povezanosti dvojice srodstvom i junaštvom združenih ratnika (EGG 2003: 353-355; POTREBICA 2010: 103). Ako su jahači, kako pretpostavljamo, na našem pektoralu bili slično ili posve identično oblikovani i postavljeni sučelice, moguće je i da se iza ovako impostiranih konjanika kriju neka od božanstava iz nama nedovoljno poznata japodskoga panteona ili ratnici koji bi u junaštvu bili usporedivi s Dioskurima. Također je moguće pretpostaviti, premda je nedokazivo, da se sučeljenošću, koja asocira na pozu turnira, željelo prikazati dvojicu konjanika prije natjecanja, to više što su nadmetanja u trkama i borilačkim vještinama bila privilegija elitnoga sloja mnogobrojnih zajednica željeznoga doba.¹⁰ Takva natjecanja mogla su biti i »stilom« života uskoga sloja japodskih uglednika, ali o tome nema nikakvih podataka.

Iako je u Japoda lik ratnika dominantna figura likovnoga izričaja, zbog običaja neprilaganja oružja u grobove, malo se toga potvrdno može reći o hijerarhiji u njihovim zajednicama. Međutim, sigurno je da su uglednici-ratnici imali vrlo istaknut, a možda i najviši društveni položaj. Premda je pektoral vrlo oštećen i lišen rječitoga konteksta njegova izradba i odabir prikaza, bez obzira na interpretaciju, odaju da je pripadao osobi visokoga ranga. Naime, usporede li se nalazi iz dosada otkrivenih muških grobova: fibule, igle, pojasne kopče ili kape, uočljivo je da su manje-više skromni i posve se uklapaju među uvriježene oblike njihove nošnje. No među njima je dosada pronađen mali broj grobova muškaraca s predmetima ukrasne ili funkcionalne namjene, koji odskaču od uobičajenih detalja japodske nošnje.¹¹ Očito je da umjetničko-obrtna i likovno-estetska kvaliteta tih predmeta upućuju na društveni status i imućnost njihovih vlasnika, a takvu kvalitetu prepoznajemo i u pektoralu iz Burzine glave. Okolnosti nalaženja pektoral ne pružaju mogućnost precizne datacije, ali njegove stilske odlike i likovni sadržaj dopuštaju datiranje u okvire 5. - 4. st. pr. Kr.

⁹ KUKOČ 1998: 13-22; RAUNIG 2000-2001: 40; KUKOČ 2009: 212-230; BLEČIĆ 2007: 110.

¹⁰ Vidi bilješku 7.

¹¹ RADMISKÝ 1895: 73-74, sl. 87, 97-98, sl. 190 a-c; MARIĆ 1968: T. 3: 1, 21-22, T. 3: 23; ČOVIĆ 1976, 152, sl. 74; 148-150, sl. 71; DRECHSLER-BIŽIĆ 1987: T. 47: 1-1a; RAUNIG 2004: 93-94, T. 17: 1, 121-122, T. 24: 11; BALEN-LETUNIĆ 2007: 381-390, sl. 1a-b; 2a-b; 2008: 146-148, sl. 5, kat. 158.

* Crtežom i fotografijom tekst su opremili M. Galić i D. Doračić, na čemu im srdačno zahvaljujem.

KRATICE

Hercegovina – Godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe (Mostar)

Patrimonium. MK – Spisanie za kulturnoto nasledstvo – spomenici, restavracija, muzei (Skopje)

LITERATURA

- BAKARIĆ, L. 2004 – Japodska kultura – nastanak i razvoj. U: J. BALEN (ur.), *Vodič 3 – Pretpovijesna zbirka Arheološki muzej u Zagrebu*. Zagreb, 2004: 89-115.
- BAKARIĆ, L. – KRIŽ, B. – ŠOUFEK, M. 2006 – *Pretpovijesni jantar i staklo iz Prozora u Lici i Novog Mesta u Dolenjskoj. Prehistoric Amber and Glass from Prozor in Lika and Novo Mesto in Dolenjska*. (Katalog izložbe). Zagreb, 2006.
- BALEN-LETUNIĆ, D.
- 1995-1996. Figuralno ukrašene trapezoidne pojase kopče tipa Prozor. Zusammenfassung: Die Figürlich verzierten trapezförmigen Gürtelbleche vom Typ Prozor. *VAMZ*, 3. s., 28-29/1995-1996: 23-38.
 - 2006. *Japodi – Arheološka svjedočanstva o japodskoj kulturi u posljednjem pretpovijesnom tisućljeću*. Ogulin, 2006.
 - 2007. Novi prikaz japodskog ratnika iz okolice Gračaca. A new representation of a Iapodian warrior from the Gračac area. *Situla*, 44/2007: 381-390.
 - 2008. *Die Japoden und ihr Land*. U: *Dreitausend Jahre Vorgeschichte – Meisterwerke der Metallzeit im kontinentalen Kroatien* (Katalog izložbe). Eberdingen, 2008: 139-159.
- BLEČIĆ, M.
- 2002. Kastav u posljednjem tisućljeću prije Krista. Zusammenfassung: Kastav im letzten Jahrtausend vor Christus. *VAMZ*, 3. s., 35/2002: 67-146.
 - 2007. Status, symbols, sacrifices, offerings – The diverse meanings of Illyrian helmets. Status, simboli, žrtvovanja, darivanja – Različnost značajki ilirskih kaciga. *VAMZ*, 3. s., 40/2007: 73-117.
- CHEVALIER, J. – GHEERBRANT, A. 1987 – *Rječnik simbola*. Zagreb, 1987.
- CIURLETTI, G. 1992 – Omaggio al cavaliere di Sanzeno. Hommage an den Reiter von Sanzeno. U: P. GLEIRSCHER – I. R. METZGER (ur.), *Die Räter/ I Reti*. Bozen/Bolzano, 1992: 1192, 27-50.
- ČOVIĆ, B. 1976 – *Od Butmira do Ilira*. Sarajevo, 1976.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R.
- 1984. Japodi. U: D. BOŽIĆ – L. BAKARIĆ (ur.), *Keltoi - Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije* (Katalog izložbe). Ljubljana, 1984: 57-58.
 - 1987. Japodska grupa, U: A. BENAC (ur.), *PJZ* 5/1987: 391-441.
 - 1988. Dva zanimljiva nalaza iz japodske nekropole u Prozoru. Zusammenfassung: Zwei interessante Funde aus dem japodischen Gräberfeld in Prozor. *VAMZ*, 3. s., 21/1988: 17-33.
- EGG, M.
- 1986. Die »Herin der Pferde« im Alpengebiet. *ArchKorr*, 16 (1)/1986: 69-78.
 - 2003. Waffenbrüder? Eine ungewöhnliche Bestattung der Frühlatènezeit in Novo mesto in Slowenien. *JRGZ*, 46 (2)/2003 (1999): 317-356.

GABROVEC, S.

- 1962. Žarnogrobišna komponenta v situlski umetnosti. U: Umetnost alpskih Ilirov in Venetov – Situle od Pada do Donave (Katalog izložbe). Ljubljana, 1962: 3-7.
- 1984. Umetnost Ilirov v prazgodovinskem obdobju na področju severozahodne in severne jugoslavije. Zusammenfassung: Die Kunst der Illyrier im vorgeschichtlichen Zeitraum. U: A. BENAC (ur.), Duhovna kultura Ilira. Culture spirituelle des Illyriens. *PosIzdCBI*, 67 (11)/1984: 41-64.

GLEIRSCHER, P. 1991 – Die Räter. Chur 1991.

GLOGOVIĆ, D.

- 1989. *Prilozi poznavanju željeznog doba na sjevernom Jadranu- Hrvatsko primorje i Kvarnerski otoci. Summary: Studies in the Iron Age of the Northern Adriatic, Hrvatsko primorje and Kvarner Islands. Rad JAZU, Monografije 1. Zagreb, 1989.*
- 1992. Noževi tipa Sv. Juraj. Summary: Knives of Sv. Juraj Type. *Prilozi*, 9/1992: 23-30.
- 2009. Gospodarica konja na željeznodobnim privjescima iz Kastva i Grobnika. Summary: The mistress of the horses on Iron Age pendants from Kastav and Grobnik. *VAMZ*, 3. s., 42/2009: 259-269.

IVANKOVIĆ, A. 2004 – *Konjogojstvo*. Zagreb, 2004.

JOVANOVIĆ, A. 1989 – Prilog proučavanju pojasnih pločica sa ilirskog prostora. Zusammenfassung: Ein Beitrag zur Erforschung der Gürtelplatten vom Illyrischen Raum. *GCBI*, 27 (25)/1989: 115-133.

KASTELIC, J.

- 1956. *Situla sa Vača*. Beograd, 1956.
- 1962. (ur.) *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov – Situle od Pada do Donave*, Ljubljana, 1962.

KNEZ, T.

- 1975. Figurale Situlen aus Novo mesto. Figurale situle iz Novega mesta. *AVes*, 25/ 1975 (1973): 309-326.
- 1984. Situlska umjetnost u Jugoslaviji. Zusammenfassung: Situlenkunst in Jugoslawien. U: A. BENAC (ur.), *Duhovna kultura Ilira. Culture spirituelle des Illyriens. PosIzdCB*, 67 (11)/1984: 89-104.
- 1986. Novo mesto I, Halštatski grobovi. Hallstattzeitliche Gräber. *CarArch*, 1/1986.

KOSSACK, G. 1991 – Prolegomena zur Bilderzählung bei den Illyrern. U: B.ČOVIĆ (ur.), *Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu, PosIzdCBI*, 95/27 /1991: 151-162.

KRIŽ, B.

- 1997. *Kapiteljska njiva Novo mesto. Kapiteljska njiva Novo mesto* (Katalog izložbe). Novo mesto, 1997.
- 2006. *Mesto situl Novo mesto*. Novo mesto, 2006.

KUKOČ, S.

- 1990. Simboli religijskog identiteta u japodskom funeralnom kultu. Summary: Symbols of religious identity in Japodian funeral cult. *RadFilZad*, 29 (16) /1990 (1989/1990): 143-154.

- 1994-1995. Antropomorfní privjesak tipa Prozor. Summery: Anthropomorphic pendants of the Prozor type. *Diadora*, 16-17/1994-1995: 51-80.
 - 1997. Solarni aspekt meduze Gorgone u helenizmu. Summery: Solar aspects of Gorgon Medusa in Hellenism. *RadFilZad*, 35 (22)/1997 (1995-1996): 1-20.
 - 1998. Grčki simboli u ilirskom svijetu. Summery: Greek symbols in the Illyrian World. *OpA*, 22/1998: 7-26.
 - 2003. Žrtvovanje konja na Jadranu u Iliriku. Summary: Illyrian horse sacrifices on the Adriatic. *HistAnt*, 10/2003: 57-64.
 - 2003a. Ptica i konj u solarnoj dinamici svijeta. Summery: Bird and horse in solar dynamics of the world. *OpA*, 27/2003: 243-250.
 - 2008. Lik japodskog ratnika. Summary: Figure of a Iapodian Warrior. *IzdHAD*, 23/2008: 85-116.
 - 2009. *Japodi – fragmenta symbolica*. Summery: *Iapodes – fragmenta symbolica*. Split, 2009.
- LUCKE, W. – O.-H. FREY 1962 – Die Situla in Providence (Rhode Island). *RGF*, 26/1962.
- LJUBIĆ, Š. 1889 – *Popis arkeologičkoga odjela Nar. Zem. Muzeja u Zagrebu (Predhistorička sbirka)*. Zagreb, 1889.
- MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, N. 1998 – Keltsko-latenska kultura mlađega željeznog doba u sjevernoj Hrvatskoj. Summery: The Celtic La Tène Culture of the Late Iron Age in Northern Croatia. U: S. DIMITRIJEVIĆ – T. TEŽAK-GREGL – N. MAJNARIĆ-PANDŽIĆ, *Prapovijest*. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj. Knjiga 1. Zagreb, 1998: 327-349, 367-368.
- MARIĆ, Z. 1968 – Japodske nekropole u dolini Une. *GZM*, 23/1968: 5-80.
- MIHOVIĆ, K. 1992 – Die Situla mit Schiffskampfszene aus Nesactium. Sažetak: Situla s prikazom pomorske bitke iz Nezakcija. *AVes*, 43/1992: 67-78.
- POTREBICA, H. 2010 – Grci u kontinentalnoj Hrvatskoj. U: P. STOŠIĆ (ur.), *Antički Grci na tlu Hrvatske* (Katalog izložbe). Zagreb, 2010: 171-173.
- PROEVA, N. 2008-2009 – Ikonografija na tokite za remeni od Dasaretija i od severnoilirskite oblasti. Résumé: Des plaques de ceintures provenant des contrées Ill yriennes et de Dassarétie. *Patrimonium*. MK, 3-4, 5-6/2008-2009: 33-44.
- RADIMSKÝ, V. 1895 – Die Nekropole von Jezerine in Pritoka bei Bihać. *WMBH*, 3/1895: 39-218.
- RAUNIG, B.
- 1972. Japodski kameni sepulkralni i sakralni spomenici. Résumé: Monuments de pierre funéraires et cultuels Iapodes. *Starinar*, 23/1972: 23-51.
 - 1975. Japodski kameni sepulkralni i sakralni spomenici. Résumé: Monuments funéraires et religieux en pierre des Iapodes. *IzdHAD*, 1/1975 (1974): 45-56.
 - 2000-2001. Figuralno ukrašene trapezoidne pojasne pločice. *Hercegovina*, 6-7 (14-15)/ 2000-2001: 31-40.
 - 2004. Umjetnost i religija prahistorijskih Japoda. Summary: Art and Religion of Prehistoric Yapodi. *DjelaCBI*, 82 (8)/2004.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. 1989 – Umjetnost Ilira u antičko doba. U: Iliri i antički svijet. Split, 1989: 545-558.
- STIPČEVIĆ, A.
- 1981. *Kulturni simboli kod Ilira*. Riassunto: *Simboli religiosi degli Illiri*. PosIzdCB, 54 (10)/1981.
 - 1991. *Iliri – Povijest, život, kultura*. Zagreb, 1991.

- TECCO HVALA, S. – J. DULAR– E. KOCUVAN 2004 – *Železnodobne gomile na Magdalenski gori. Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora. KatMon*, 36/2004.
- TERŽAN, B.
- 1997. Heros der Hallstattzeit. Beobachtungen zum Status an Gräbern um das Caput Adriae. U: C. BECKER (ur.) – M.- L. DUNKELMANN, – C. METZNER-NEBELSICK, – H. PETER-RÖCHER, – M. ROEDER, 1997: 653-669.
 - TERŽAN, B. (ur.) 1997 – *Χρόνος*. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Espelkamp-Berlin, 1997.
 - 2007. Pripoved situlske umetnosti z Magdalenske gore pri Šmarju. Summary: A Narration of Situla Art from Magdalenska gora at Šmarje. U: J. MÜLLER, (ur.), *Šmarska knjiga*. Šmarje-Sap, 2007: 81-90.
 - 2011. Horses and cauldrons: Some remarks on horse and chariot races in situla art. *Notizie Archeologiche Bergomensi* 19, Bergamo, 2011: 303-325.
- TURK, P. 2005 – *Podobe življenja in mita* (Katalog izložbe). Ljubljana, 2005.
- VOGT, E. 1934 – The Cemetery of Vinica (Weinitz), Carniola. U: *Treasures of Carniola -Prehistoric Grave Material from Carniola excavated in 1905-14 by : H.H. Late Dushess Paul Friedrich of Mecklenburg* (Aukcijski katalog). New York, 1934: 47-56, 85-109.

NOTE ON A IAPODIC PECTORAL FROM BURZINA GLAVA

In addition to the recently published fibula from Burzina Glava near Gračac (BALEN-LETUNIĆ 2006: 68, Fig. 68; 2007, 381-390, Fig. 1a-b, 2a-b; 2008:146-148, Fig. 5), the Prehistoric Collection of the Archaeological Museum in Zagreb also keeps a pectoral from the same site: that is, a half of what were originally two horsemen facing one another (Pl. 1:1-2).¹ The horse in the image has a slender, elongated body, standing up on long legs portrayed in a moving (walking) position. The horse's legs, tail and a support with the rider's leg in it are depicted on a long, narrow plate, pierced with a number of holes. Rings attached to these holes are used to append pendants shaped like legs with short boots or possibly moccasins on them. The rider is rendered much smaller, allowing the horse to dominate the composition. With his one hand he holds the mane, while the other arm is broken off at the shoulder, and so is the rider's head. On the horse's rump, there are traces of an object, unidentifiable due to its damaged state, and further damage can also be seen along the join, where the other half of the pectoral used to be.²

All the pectorals from the territory of the Iapodes discovered to date, and discussed in several publications,³ share the same stylistic features. They consist of antithetic representations of horse heads, or, more rarely, entire figures, positioned along the ends of square, trapezoid or triangular plates (RAUNIG 2004: Pl. 20:7, 8). Within the circle of the Iapodic culture and cultures of the neighbouring regions, there are no direct analogies for the pectoral. Certain similarities can be found only on the pectoral from grave 212 in the Vinica necropolis (VOGT 1934: 99, Pl. 16:91; RAUNIG 2004: Pl. 24:13), where naked riders wearing helmets on their heads are depicted antithetically, and, at the bottom of the plate, there are also pendants shaped like feet, with footwear featuring tips bent backwards. This type of footwear can also be seen on the feet of people depicted on various bronze items of situla art (KRIŽ 2006: 16; KNEZ 1975: 325; 1986: 88, Pl. 32: 2; 67, Add. 3). With both pectorals, the pendants are affixed to the plate in a long row of rings allowing them to move and thus create an illusion of quick walking or riding. Pendants in the shape of a foot were worn mostly as amulets protecting their wearers from disease and evil spells, and they also symbolize travel, not necessarily linked to the journey to the other world (STIPČEVIĆ 1981: 85, 135). In addition, the foot has a phallic meaning, symbolizing power, masculinity and life (CHEVALIER-GHEERBRANT 1987, 433). With the Iapodes, such pendants are rare (RADIMSKÝ 1895: 157, Fig. 476; RAUNIG 2004: 141-142, Pl. 28:14), making it difficult to ascertain their symbolic reference.

The rider's head is missing, and his arms are rather damaged, but the position of the torso and arms reveals a similarity with the votive semi-relief figurine of a warrior-horseman from Sanzeno, province of Trento, in the territory of the Raeti (CIURLETTI 1992: 28, Fig. 1; GLEIRSCHER 1991: 11-21). A similar artistic concept is shared by the semi-relief votive figurine from the Zürich Art Gallery (Kunsthau) (CIURLETTI 1992: 29, Fig. 2), but this warrior-horseman holds in his hand some kind of massive stick, resembling strongly the traces visible on

* This paper is dedicated to my colleague Ivan Mirnik, who I have frequently worked with on joint Museum projects throughout my student and working life. We wish him the best of luck and success in all his future endeavours.

¹ The pectoral is part of a small but interesting collection of items donated to the Museum by Mr. M. Rebić. His only request was that the donated items be published, and we are fulfilling that commitment, with gratitude.

² The pectoral's dimensions: height – 5.4 cm, width – 7.2 cm; length of the pendant (leg) 3.1 cm.

³ STIPČEVIĆ 1981: 59-65; GLOGOVIĆ 1989: 35; 2009: 261-266; EGG 1986: 73, sl. 6: 2; BLEČIĆ 2002: 112-113; RAUNIG 2004: 103-105; KUKOČ 2003: 57-62; 2003a: 243-244, 247-249; 2009: 155-197.

the horse's rump in the Burzina Glava pectoral. Also similar is the body posture of the naked and bare-headed rider on the belt buckle from the Magdalenska Gora site. This rider holds the reins in one hand, and in his other hand he has a double whip, which, together with the stick, was a frequent instrument used to prompt the horse to run (TECCO HVALA – DULAR – KOCUVAN 2004: 41, Pl. 41:1. – TURK 2005: 39, 62-63, Fig. 57). The question that remains open is whether the rider/riders were bare-headed or whether they had a helmet on. The analysis of diverse Iapodic finds with depictions of warriors on combat knife blades (DRECHSLER-BIŽIĆ 1988: Pl. 1:1; GLOGOVIĆ 1992: 30, Pl. 2:4; ČOVIĆ 1976: 147, Fig. 67; 148, Fig. 68), belt buckles (DRECHSLER-BIŽIĆ 1988: Pl. 1:2-3; ČOVIĆ 1976: 150, Fig. 71), amber beads (DRECHSLER-BIŽIĆ 1988: Pl. 2:1-2a; 3: 1-3a; RAUNIG 2004: 180, Pl. 33:2), pendants,⁴ on surfaces of stone urns⁵ and trapezoid belt buckles (of the Prozor type)⁶ reveals that all of them, with no exception, are portrayed wearing helmets. But even without this key attribute, the evident intention of the master is to portray riders from a prominent secular or possibly mythological circle of dignitaries. The morphological features of the horse's body corroborate such a reading: the riders ride thoroughbred horses, which are one of the trademarks of dignitaries, including warriors. Combat-skills competitions and races called for strong, fast horses, and the movable pendants in the shape of feet could have been used to emphasize these qualities of horses. The motif of warrior-horsemen is not too frequent on Iapodic artefacts, but it is not entirely rare either, and, in contrast to them, horses and horsemen are common motives in the art of various cultures in the territory between the Apennines and the eastern slopes of the Alps.⁷

Due to the damaged condition of the pectoral, the possibility of analysis of its decorative and symbolic concept is very restricted, and necessarily reduced to the level of assumptions. Pairs of horsemen are part of densely symbolic mythological scenes rendered also on two of five bronze covers of trapezoid belt buckles (of the Prozor type).⁸ The interpretation, according to which pairs of riders depicted on the upper, wider buckle surface should be seen as Castor

⁴ BALEN-LETUNIĆ 2007: 382-383, Fig. 1a-b, Fig. 2a-b.; Among pendants shaped like warriors, predominant are flat naked stylized male figures with heads shown as conical helmets, cf. BAKARIĆ 2006: 161 (Cat. 121). ; KUKOČ 1995: 58, Fig. 2:11. ; KUKOČ 2009: 161-166, Fig. 210:11.

⁵ ČOVIĆ 1976: 158, Fig. 81, 159-160, Fig. 82a, c.; RAUNIG 1972: Pl. 1:3, 5; Pl. 2: 8-10; Pl. 3:11.; RAUNIG 1974: Fig. 3:2, 5; Fig. 4:7-8, 10; Fig. 5:11-12. ; DRECHSLER-BIŽIĆ 1987: 435-436, Pl. 47:14.; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989: Pl. 57; 58:1; 59. ; KUKOČ 1990: 144, Fig. 1. ; STIPČEVIĆ 1991: 165, 167-169. ; RAUNIG 2004: Pl. 35:1; 36:1; 39:1; 40:1; 41:1; 42:1; 43:2; 45:1. ; KUKOČ 2008: 100-101, Fig. 1-4.

⁶ LJUBIĆ 1889: 136-137, Pl. 25: 1-3.; DRECHSLER-BIŽIĆ 1984: 59, Fig. 15: 1-3.; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989: 556, Pl. 54: 1-2, Pl. 55: 1-2. ; JOVANOVIĆ 1989: 115-116. ; KOSSACK 1991: 156-157, Fig. 2: 1-4. ; BALEN LETUNIĆ 1996: 24-25.; KUKOČ 1997: 4-6, Fig. 1-3.; KUKOČ 1998: 8-10, Fig. 1-3.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1998: 344-346, Fig. 167:1-4. ; RAUNIG 2000-2001: 33, Pl. 4:1-4. ; RAUNIG 2004: 142-146, 168, Pl. 29: 1, 4. ; BAKARIĆ 2004: 112, Fig. 154: 2-5. ; PROEVA 2009: 33-36, Fig. 1:1-4. ; KUKOČ 2008: 85-93, 106, Fig. 17-18b. ; KUKOČ 2009: 215, Fig. 339:1, 218, Fig. 341.

⁷ The literature on situla art is extensive, we therefore cite just a few works here: cf., KASTELIĆ 1956: 3-6. ; GABROVEC 1962: 6-7. ; Umetnost alpskih Iliriova in Venetov 1962: 75 (Cat. 5), Pl. 1; 77 (Cat. 8), Pl. 2, 3; 79 (Cat. 11), Pl. 4, 5, Add. A; 86 (Cat. 17), Pl. 13, Add. B; 86 (Cat. 20), Pl. 15; 86-87 (Cat. 21), Pl. 16; 91 (Cat. 30), Pl. 24; 94 (Cat. 35) Pl. 27; 97-98 (Cat. 41), Pl. 30, 31, Add. E; 99-100 (Cat. 43), Pl. 33; 100 (Cat. 44), T. 33; 100-101 (Cat. 45), Pl. 34; 101 (Cat. 47), Pl. 35; 102 (Cat. 48), Pl. 36; 104-105 (Cat. 52), Pl. 38, Add. G; 105-106 (Cat. 54), Pl. 40, 41, Add. H; 109 (Cat. 60), Pl. 44; 110 (Cat. 63), Pl. 46. ; FREY 1962: Pl. 63, 65, 66, 72, 73, 75. ; GABROVEC 1984: 43- 50. ; KNEZ 1984: 89-96. ; MIHOVIĆ 1992: 71, Add. 2. ; KRIŽ 2006: 4, 6-13. ; TERŽAN 1997: 663-664, Fig. 7, 9:2. ; TERŽAN 2007: 83. ; TERŽAN 2011: 303-320.

⁸ DRECHSLER-BIŽIĆ 1984: 59, Fig. 15: 1, 3.; RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1989: Pl. 54:2; Pl. 55:2.; MAJNARIĆ-PANDŽIĆ 1998: 344-346, Fig. 167:1, 4.; PROEVA 2009: 34, Fig. 1-2.

and Pollux (Gr. Κάστωρ (*Kástôr*) – Πολυδεύκης (*Polydeúkês*); Lat. *Castore – Pollux*), sons of Zeus and Leda, can be found in both older (Rendić- Miočević 1989: 556) and more recent literature.⁹ The Prozor belt buckles are much more recent than the Burzina Glava pectoral, so that artistic representations and richly furnished graves of the Dolenjska Culture, which is also geographically closer, provide us with more information. There are many examples, but the most interesting one in this context is grave 19 from tumulus VII in Novo Mesto, dated to the 5th c. BC. Two warrior-horsemen were buried in it, undoubtedly members of the elite ruling class (Križ 1997: 26, 45, 50, 56-57, 68-73; Egg 2003: 317-355). This richly furnished grave allows the assumption that the warriors buried together were also linked in life, if not by kinship, then definitely by the esteem earned by their positions and courage (brothers in arms), which was continued after their death. In some ways, this would be an earthly counterpart of the mythological Dioscuri who, in the world of classical antiquity, symbolized courage and inseparable ties between two warriors united by their heroism (Egg 2003: 353-355; Potrebica 2010: 103). Possibly, the two horsemen thus positioned stand for some deities from the Iapodic pantheon insufficiently known to us, or warriors whose bravery was comparable to that of the Dioscuri.

Although the pectoral is devoid of any articulate context of its production and selection of images depicted, irrespective of its interpretation, it is clear that it belonged to a high-ranking person. In the territory of the Iapodes, only a small number of ornamental and functional items stand out from the usual details of Iapodic male attire.¹⁰ The artistic and crafting quality, and the visual and aesthetic features of such items suggest a certain social status and affluence of their owners. These qualities can be observed on the Burzina Glava pectoral.

The circumstances relating to the discovery of the pectoral do not permit its precise dating, but its stylistic characteristics and artistic content allow us to date it to the period between the 5th and 4th c. BC.

⁹ KUKOČ 1998: 13-22.; RAUNIG 2000-2001: 40.; KUKOČ 2009: 212-230.; BLEČIĆ 2007: 110.

¹⁰ RADMIŠKÝ 1895: 97-98, Fig. 190 a-c, 191.; RADMIŠKÝ 1895: 73, Fig. 87.; MARIĆ 1968: Pl. 3: 1; 21-22, 42-43, Pl. 3:23.; ČOVIĆ 1976, 152, Fig. 74; 148-150, Fig. 71.; DRECHSLER-BIŽIĆ 1987: Pl. 47: 1.; RAUNIG 2004: 93;94, Pl. 17: 1; 121-122, Pl. 24:11.; BALEN-LETUNIĆ 2007: 381-390, Fig. 1a-b, 2a-b.; BALEN-LETUNIĆ 2008: 146-148, Fig. 5, Cat. 158.

* My gratitude goes to M. Galić and D. Doračić, who provided drawings and photographs for this paper.

